SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 5
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

OZOD SHARAFIDDINOVNING ILMIY MEROSI

Qambarova Hadiyaxon Akmaljon qizi

FarDU 3-bosqich talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada XX asr o‘zbek adabiyotshunosligi va adabiy tanqidchiligining yirik namoyandasi, filologiya fanlari doktori, professor Ozod Sharafiddinovning ilmiy-adabiy merosi kompleks tarzda tadqiq etiladi. Olimning adabiy-tanqidiy qarashlari, badiiy asarni estetik baholash mezonlari, ijodkor shaxsiyati va iste’dod muammosiga munosabati, milliy adabiy tafakkur rivojiga qo‘shgan hissasi tahlil qilinadi. Shuningdek, uning «Zamon. Qalb. Poeziya», «Adabiy etyudlar», «Iste’dod jilolari», «Cho‘lponni anglash», «Ijodni anglash baxti» kabi asarlarining ilmiy-nazariy ahamiyati yoritiladi. Tadqiqotda Ozod Sharafiddinovning jadid adabiyoti namoyandalari merosini qayta o‘rganish, o‘zbek adabiyotini jahon adabiy jarayoni bilan bog‘liq holda talqin etish, tarjimonlik va muharrirlik faoliyati hamda mustaqillik davri adabiy tafakkurining shakllanishidagi xizmatlari ilmiy jihatdan asoslanadi. Olimning adabiy-tanqidiy merosi tarixiy-qiyosiy, biografik, tizimli va germenevtik metodlar asosida o‘rganilib, uning zamonaviy o‘zbek adabiyotshunosligi uchun nazariy va amaliy ahamiyati aniqlanadi.

Kalit so‘zlar

Ozod Sharafiddinov, ilmiy meros, adabiy tanqid, adabiyotshunoslik, milliy adabiy tafakkur, estetik mezon, badiiy tahlil, ijodkor shaxsiyati, jadid adabiyoti, Cho‘lpon, tarjima, jahon adabiyoti.

Abstract

This article provides a comprehensive study of the scholarly and literary legacy of Ozod Sharafiddinov, a prominent representative of twentieth-century Uzbek literary studies and criticism. It examines his critical and aesthetic views, criteria for evaluating literary works, understanding of artistic talent and the writer’s personality, and contribution to the development of national literary thought. Particular attention is paid to the theoretical significance of his works, including Zamon. Qalb. Poeziya, Adabiy etyudlar, Iste’dod jilolari, Cho‘lponni anglash, and Ijodni anglash baxti. The article also analyzes his role in restoring the literary heritage of Jadid intellectuals, interpreting Uzbek literature within the broader context of world literature, and

developing translation and editorial practices. His scholarly legacy is examined through historical-comparative, biographical, systematic, and hermeneutic approaches. The study identifies the theoretical and practical relevance of his critical principles for contemporary Uzbek literary scholarship.

Keywords

Ozod Sharafiddinov, scholarly heritage, literary criticism, literary studies, national literary thought, aesthetic criteria, literary analysis, writer's personality, Jadid literature, Cho'lpon, translation, world literature.

Аннотация

В статье комплексно исследуется научно-литературное наследие Озода Шарафиддинова, одного из выдающихся представителей узбекского литературоведения и литературной критики XX века. Анализируются его литературно-критические и эстетические взгляды, критерии художественной оценки произведений, отношение к проблемам таланта и личности писателя, а также вклад в развитие национального литературного мышления. Особое внимание уделяется научно-теоретическому значению его трудов «Zamon. Qalb. Poeziya», «Adabiy etyudlar», «Iste'dod jilolari», «Cho'lponni anglash» и «Ijodni anglash baxti». Рассматриваются заслуги учёного в изучении литературного наследия представителей джадидизма, осмыслении узбекской литературы в контексте мирового литературного процесса, развитии переводческой и редакторской деятельности. На основе историко-сравнительного, биографического, системного и герменевтического методов определяется теоретическое и практическое значение его наследия для современного узбекского литературоведения.

Ключевые слова

Озод Шарафиддинов, научное наследие, литературная критика, литературоведение, национальное литературное мышление, эстетический критерий, художественный анализ, личность писателя, джадидская литература, Чулпан, перевод, мировая литература.

Kirish

Har bir milliy adabiyotning taraqqiyoti nafaqat badiiy ijodkorlar, balki adabiy jarayonni ilmiy-estetik jihatdan tahlil qiluvchi, uning rivojlanish qonuniyatlarini belgilovchi adabiyotshunos va munaqqidlar faoliyati bilan ham chambarchas bog'liq. Adabiy tanqid badiiy asarning mazmun-mohiyatini ochish, ijodkorning individual uslubini aniqlash, adabiy jarayondagi yangilanish va izlanishlarni baholash orqali milliy estetik tafakkurning rivojlanishiga xizmat qiladi. XX asr o'zbek adabiyotshunosligi tarixida ana shunday mas'uliyatli vazifani bajargan yirik olimlardan biri Ozod Sharafiddinovdir. Ozod Obidovich Sharafiddinov 1929-yil 1-martda Qo'qon yaqinidagi Oxunqaynar qishlog'ida tug'ilgan. 1951-yilda O'rta Osiyo davlat universitetining filologiya fakultetini tamomlagan. 1951–1954-yillarda Moskvadagi M. Gorkiy nomidagi

Jahon adabiyoti institutida aspiranturada tahsil olgan. 1955-yilda urushdan keyingi o‘zbek poemachiligi mavzusidagi nomzodlik dissertatsiyasini himoya qilgan. Keyinchalik Toshkent davlat universitetida dotsent va professor sifatida faoliyat yuritgan.[1]

Olimning ilmiy va adabiy-tanqidiy faoliyati XX asr o‘zbek adabiyoti taraqqiyotining murakkab tarixiy bosqichlariga to‘g‘ri keladi. Bu davrda adabiyot va san’atni baholash jarayoni muayyan mafkuraviy talablar bilan cheklangan bo‘lsa-da, Sharafiddinov badiiy asarning estetik mohiyati, ijodkor iste’dodi, insoniylik va hayotiy haqiqat masalalarini ilmiy tahlil markaziga olib chiqishga intildi.

Uning 1962-yilda nashr etilgan «Zamon. Qalb. Poeziya» asari o‘zbek adabiy tanqidchiligida she’riyatning badiiy-estetik xususiyatlarini tahlil etishga qaratilgan muhim tadqiqotlardan biri bo‘ldi. Keyinchalik «Adabiy etyudlar» (1968), «Yalovbardorlar» (1974), «Iste’dod jilolari» (1976), «Birinchi mo‘jiza» (1979), «Talant – xalq mulki» (1979), «Hayot bilan hamnafas» (1983), «Go‘zallik izlab» (1985), «Haqiqatga sadoqat» (1988) kabi asarlari orqali olimning adabiy-estetik qarashlari yanada kengaydi.[2]

Mustaqillik yillari Ozod Sharafiddinov ilmiy faoliyatida yangi bosqichni yuzaga keltirdi. Milliy tarix va adabiyotga yangicha munosabat shakllangan sharoitda u jadid adabiyoti namoyandalarining ijodiy merosini o‘rganish, Cho‘lpon, Fitrat singari ijodkorlarning milliy adabiyot tarixidagi o‘rnini qayta baholash, adabiy tanqidni mafkuraviy qoliplardan xoli etish masalalariga alohida e’tibor qaratdi. Uning «Cho‘lponni anglash» asari bu yo‘nalishdagi ilmiy izlanishlarining muhim namunasi hisoblanadi.[3] Mavzuning dolzarbligi Ozod Sharafiddinov ilmiy merosining nafaqat o‘z davri, balki bugungi adabiyotshunoslik uchun ham muhim nazariy va metodologik ahamiyat kasb etishi bilan belgilanadi. Xususan, badiiy asarni xolis baholash, ijodkor iste’dodini aniqlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligini anglash, adabiy tanqidning jamiyat ma’naviy hayotidagi o‘rnini belgilash masalalari hozirgi ilmiy tadqiqotlarda ham dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Adabiyotlar tahlili

Ozod Sharafiddinov ilmiy merosini o‘rganish o‘zbek adabiyotshunosligida bir necha yo‘nalishda amalga oshirilgan. Mavzuga oid adabiyotlarni shartli ravishda uch guruhga ajratish mumkin: birinchi guruhga olimning o‘z ilmiy-adabiy asarlari, ikkinchi guruhga uning hayoti va faoliyatiga bag‘ishlangan biografik hamda adabiyotshunoslik tadqiqotlari, uchinchi guruhga esa zamonaviy ilmiy maqolalar va elektron ilmiy manbalar kiradi. Birinchi guruh manbalarning eng muhim xususiyati shundaki, ularda Ozod Sharafiddinovning adabiy-estetik qarashlari bevosita ifodalangan. Jumladan, «Zamon. Qalb. Poeziya» asari olimning she’riyat mohiyati, shoir shaxsiyati, davr va badiiy tafakkur munosabatlariga doir qarashlarini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi.[4] «Adabiy etyudlar» kitobida adabiy jarayon, ijodkor shaxsiyati va badiiy asarning o‘ziga xos jihatlari tahlil qilingan. Mazkur asar olimning adabiy portret yaratish va alohida ijodkorning badiiy dunyosini ilmiy-estetik jihatdan baholash usullarini anglash imkonini beradi.[5] «Iste’dod jilolari» va «Birinchi mo‘jiza» asarlarida ijodkor iste’dodi, badiiy mahorat, adabiy an’ana va ijodiy individuallik masalalari muhim o‘rin egallaydi. Ushbu tadqiqotlar orqali Sharafiddinovning badiiy asarni baholashda shakl va mazmun, hayotiylik va badiiylik, an’ana va yangilik munosabatlariga e’tibor qaratganini kuzatish mumkin.[6] Ikkinchi guruh manbalari orasida O‘zbekiston Milliy universitetining o‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasiga oid materiallar alohida ahamiyatga ega. Mazkur manbada olimning taxminan o‘ttizta kitobi, besh yuzga yaqin maqola va taqrizi nashr etilgani, bir yuz ellikka yaqin asarni o‘zbek tiliga tarjima qilgani qayd etiladi. Bu ko‘rsatkichlar uning adabiy va ilmiy faoliyatining ko‘lamini tavsiflaydi.[7]

Ozod Sharafiddinov hayoti va faoliyatiga bag‘ishlangan «Mustaqillik» elektron resursidagi biografik materialda uning ilmiy shakllanishi, universitetdagi pedagogik faoliyati, adabiy muhitdagi mavqei va ijodiy merosi haqida ma’lumotlar berilgan. Ayniqsa, olimning 1955-yilda nomzodlik dissertatsiyasini himoya qilgani va adabiy-tanqidiy portret janriga qo‘shgan hissasi xususida muhim ma’lumotlar keltirilgan.[8] Uchinchi guruh manbalari qatorida zamonaviy ilmiy maqolalar alohida o‘rin tutadi. Jumladan, M. Jo‘raqulovaning «Ozod Sharafiddinov maqolalarida adabiyot talqini» nomli tadqiqotida olimning adabiyotning inson hayotidagi o‘rni, badiiy asarning

ma’naviy-estetik ta’siri haqidagi qarashlari yoritilgan.[9] M. Muratova va S.S. Abduqahhorovning «Ozod Sharafiddinov» nomli maqolasida olimning ilmiy merosi, tanqidchilik maktabidagi o‘rni va mustaqillik davridagi ma’naviy-ma’rifiy faoliyati tahlil qilingan.[10] Q. Murtozoyevning «Ozod Sharafiddinov: inson, adib va tanqidchi sifatidagi ijodiy fenomen» nomli maqolasida munaqqidning insonparvarlik, e’tiqod, erkin fikr va adabiy haqiqatga munosabati tadqiq etilgan.[11] Ozod Sharafiddinov faoliyatining ayrim qirralari alohida o‘rganilgan bo‘lsa-da, uning she’riyatshunoslik, adabiy tanqid, jadid adabiyoti, tarjima va muharrirlik faoliyatini yagona ilmiy tizim doirasida tahlil qilish zarurati saqlanib qolmoqda. Mazkur maqola ana shu ehtiyojdan kelib chiqib, olimning ilmiy merosini kompleks o‘rganishga yo‘naltirilgan.

Tahlil va natijalar

Ozod Sharafiddinovning ilmiy dunyoqarashi shakllanishida uning filologik ta’limi, Moskvadagi aspirantura davri va XX asr adabiy jarayoniga bevosita munosabati muhim o‘rin tutadi. Olimning 1955-yilda «Urushdan keyingi o‘zbek poemachiligi» mavzusida nomzodlik dissertatsiyasini himoya qilishi uning she’riyatshunoslik yo‘nalishidagi ilmiy izlanishlariga asos bo‘ldi.[12]

Olim ilmiy faoliyatini shartli ravishda ikki asosiy bosqichga ajratish mumkin.

Birinchi bosqich sovet davrini qamrab oladi. Bu davrda Sharafiddinov o‘zbek she’riyati, nasri, ijodkor shaxsiyati, badiiy mahorat va adabiy jarayon muammolarini o‘rgandi. «Zamon. Qalb. Poeziya», «Adabiy etyudlar», «Iste’dod jilolari», «Birinchi mo‘jiza» kabi asarlari mazkur bosqichning muhim ilmiy natijalari hisoblanadi.

Ikkinchi bosqich mustaqillik yillaridagi ilmiy-ijodiy faoliyat bilan belgilanadi. Bu davrda olim milliy adabiy merosni qayta baholash, jadid adabiyotining tarixiy va badiiy mohiyatini ochish, jahon adabiyoti bilan adabiy-madaniy aloqalarni rivojlantirish hamda tarjima masalalariga alohida e’tibor qaratdi.

Bu ikki bosqich o‘rtasidagi asosiy farq mavzu va metodologik yondashuvlarning kengayishida namoyon bo‘ladi. Agar dastlabki davrda badiiy asarning estetik xususiyatlari va ijodkor mahoratini o‘rganish yetakchi bo‘lgan bo‘lsa, mustaqillik davrida milliy tarixiy xotira, adabiy meros va erkin tafakkur masalalari yanada muhim ahamiyat kasb etdi. Olimning ilmiy faoliyati uning jamoatchilik va tahrirchilik ishlari bilan ham

uzviy bog‘liq. U 1994–1997-yillarda «Tafakkur» jurnalida bosh muharrir o‘rinbosari, 1997-yildan umrining oxirigacha «Jahon adabiyoti» jurnalining bosh muharriri sifatida faoliyat yuritgan.[13]

1997-yilda «Mehnat shuhrati», 1999-yilda «Buyuk xizmatlari uchun» ordenlari bilan taqdirlangan. 2002-yil 23-avgustda unga «O‘zbekiston Qahramoni» yuksak unvoni berilgan. Olim 2005-yil 4-oktyabrda vafot etgan.[14]

Ozod Sharafiddinov ilmiy merosining shakllanishida «Zamon. Qalb. Poeziya» asari alohida o‘rin egallaydi. 1962-yilda nashr etilgan ushbu kitob olimning she’riyatshunoslikka doir ilmiy qarashlarini ifodalovchi muhim tadqiqotlardan biridir.

Asar nomidagi uch tushuncha – zamon, qalb va poeziya – bir-biri bilan uzviy bog‘liq estetik hodisalarni anglatadi. Zamon she’riyatning tarixiy-ijtimoiy muhitini, qalb ijodkorning ruhiy va ma’naviy olamini, poeziya esa ushbu munosabatlarning badiiy ifodasini bildiradi.

Mazkur uchlik olimning she’riyatga yondashuvini anglashda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Chunki she’riy asar faqat shoirning shaxsiy kechinmalari ifodasi emas, balki muayyan tarixiy davr, ijtimoiy muhit va insoniy qadriyatlarning estetik umumlashmasidir. Sharafiddinovning she’riyatga oid qarashlarida shoir iste’dodini aniqlash, uning individual ovozi va badiiy tafakkurini baholash muhim ahamiyatga ega. She’rning badiiy qimmati faqat mavzuning dolzarbligi bilan emas, balki uning qanday estetik shaklda ifodalanganligi bilan ham belgilanadi.

Bu jihatdan olimning yondashuvi adabiyotni mafkuraviy yoki mavzuviy talqin bilan cheklab qo‘ymasdan, badiiylikning ichki qonuniyatlarini aniqlashga yo‘naltirilgan.

«Zamon. Qalb. Poeziya» asarining ilmiy ahamiyati shundaki, unda she’riyatni tarixiy voqelik, ijodkor shaxsiyati va badiiy-estetik tafakkur birligi asosida o‘rganish tamoyili namoyon bo‘ladi.[15] Ozod Sharafiddinov ilmiy merosining markaziy masalalaridan biri ijodkor iste’dodi va badiiy mahorat muammosidir. Olimning «Iste’dod jilolari», «Birinchi mo‘jiza» va «Talant – xalq mulki» kabi asarlarida mazkur masala turli jihatlardan yoritilgan.

Iste’dod badiiy ijodning tabiiy va ruhiy asosini tashkil etadi. Biroq iste’dodning o‘zi mukammal badiiy asar yaratish uchun yetarli emas. U bilim, hayotiy tajriba,

kuzatuvchanlik, ijodiy izlanish va yuksak estetik did bilan boyib borgandagina haqiqiy mahorat darajasiga ko‘tariladi.

Sharafiddinovning ijodkorlar haqidagi adabiy portretlarida aynan shu xususiyatlar muhim tahlil mezoni sifatida namoyon bo‘ladi. Olim Oybek, G‘afur G‘ulom, Abdulla Qahhor, Maqsud Shayxzoda, Mirtemir, Zulfiya va boshqa adiblar ijodini o‘rganish orqali har bir yozuvchi va shoirning individual badiiy olamini ochishga intiladi.[16]

Xulosa

Ozod Sharafiddinovning ilmiy-adabiy merosini o‘rganish natijasida uning XX asr va mustaqillik davri o‘zbek adabiyotshunosligi taraqqiyotida alohida o‘rin egallashi ilmiy jihatdan asoslandi. Olimning ko‘p qirrali faoliyati adabiy tanqid, she’riyatshunoslik, ijodkor shaxsiyatini o‘rganish, jadid adabiyoti merosini tiklash, tarjima va muharrirlik kabi yo‘nalishlarni qamrab oladi.

Ozod Sharafiddinov o‘zbek adabiy tanqidchiligining nazariy va metodologik taraqqiyotiga katta hissa qo‘shgan olimlardan biridir. Uning ilmiy faoliyati badiiy asarni estetik mezonlar asosida o‘rganish, ijodkor iste’dodini aniqlash va adabiy jarayonni xolis baholash tamoyillariga asoslangan.

«Zamon. Qalb. Poeziya» asari olimning she’riyatshunoslikka doir qarashlarini ifodalovchi muhim ilmiy manba bo‘lib, unda zamon, inson ruhiyati va badiiy ijod munosabati muhim nazariy masala sifatida namoyon bo‘ladi.

«Adabiy etyudlar», «Iste’dod jilolari», «Birinchi mo‘jiza» va «Talant – xalq mulki» kabi asarlarida ijodkor iste’dodi, badiiy mahorat, individual uslub va adabiy jarayon masalalari keng yoritilgan. Bu tadqiqotlar o‘zbek adabiy tanqidchiligida adabiy portret janri va ijodkor shaxsiyatini tahlil qilish tajribasini boyitgan. Ozod Sharafiddinovning ilmiy merosi o‘zbek adabiy tanqidchiligining tarixiy taraqqiyotini, nazariy-estetik asoslarini va ma’naviy vazifalarini anglashda muhim manba hisoblanadi. Uning ilmiy qarashlari adabiyotni faqat badiiy matnlar majmui sifatida emas, balki millatning tarixiy xotirasi, ma’naviy dunyosi va estetik tafakkurini shakllantiruvchi murakkab ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi. Shu sababli Ozod Sharafiddinovning ilmiy merosini zamonaviy adabiyotshunoslik metodlari asosida yanada chuqur tadqiq etish, uning tanqidiy maqolalarini tizimlashtirish, ilmiy-estetik

qarashlarini alohida yo‘nalishlar bo‘yicha o‘rganish va yosh tadqiqotchilar ilmiy muomalasiga keng joriy etish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sharafiddinov O. Zamon. Qalb. Poeziya. – Toshkent: Badiiy adabiyot nashriyoti, 1962.
2. Muratova M., Abduqahhorov S.S. Ozod Sharafiddinov // Renaissance: International Scientific and Practical Journal. – 2025. – Vol. 2, No. 9.
3. Jo‘raqulova M. Ozod Sharafiddinov maqolalarida adabiyot talqini // Science and Research. – 2025. – Vol. 2, Issue 1. – B. 1121–1124.
4. Murtozoyev Q. Ozod Sharafiddinov: inson, adib va tanqidchi sifatidagi ijodiy fenomen // Development and Innovations in Science. – 2025. – Vol. 4, No. 11. – B. 38–42.
5. Ozod Sharafiddinov. Biografik ma’lumotlar va hayoti hamda faoliyatiga oid materiallar // Oyina.uz.
6. Ozod Sharafiddinov. Hayoti va ijodi // Mustaqillik.uz.
7. Ozod Sharafiddinov. Biografik ma’lumotlar // Tarix.uz.
8. O‘zbekiston Milliy universiteti — Ozod Sharafiddinovning ilmiy va tarjimonlik faoliyati.
9. Sharafiddinov O. Ijodni anglash baxti. – Toshkent: Ma’naviyat, 2004.
10. Oyina.uz — Ozod Sharafiddinov.
11. Mustaqillik.uz — hayoti va faoliyati.
12. Tarix.uz — biografik ma’lumotlar.
13. Q. Murtozoyevning ilmiy maqolasi